



Stichting Oude  
Gelderse Kerken

# Lesmateriaal voor basisonderwijs

## Martinuskerk in Rijswijk



*Handleiding voor de leerkracht*

## Colofon

Dit educatieve project is ontwikkeld in opdracht van de Stichting Oude Gelderse Kerken (SOGK)

## Project

### Inhoud:

Bernardine Beenackers-Heeren / Kleioskoop

### Ondersteuning en advies:

SOGK: Marja Urbach en Nico Peek

Martinuskerk: Gea van der Velde en Dik Smits

### Vormgeving en verzorging productie:

Jennie Burgers, Geldersch Landschap & Kasteelen

### Fotografie en illustraties:

Alfred Schöne, Bernardine Beenackers-Heeren

### Met dank aan:

Protestantse Gemeente Rijswijk Gld

Krista van Vreeswijk en team van OBS de Wiekslag

## Contact

Wilt u (delen van) dit lespakket gebruiken of heeft u vragen over het pakket, neem dan contact op met

Dominee Gea van der Velde

Kerkstraat 6, 4023 AP Rijswijk Gld

T: 0345 558620

E: [geavandervelde@martinuserk-rijswijk.nl](mailto:geavandervelde@martinuserk-rijswijk.nl)

*Indien dit niet lukt kunt u contact opnemen met:*

### **Stichting Oude Gelderse Kerken**

Postbus 7005

6801 HA Arnhem

T (026) 355 25 55

E [info@oudegeldersekerken.nl](mailto:info@oudegeldersekerken.nl)

I [www.oudegeldersekerken.nl](http://www.oudegeldersekerken.nl)

© 2017 Stichting Oude Gelderse Kerken en Bernardine Beenackers-Heeren / Kleioskoop

## *Inhoudsopgave*

1.	Project	4
2.	Doel	4
3.	Aansluiting bij lesprogramma, kerndoelen, vaardigheden en competenties	5
4.	Algemene opzet	5
5.	Achtergrondinformatie	6
6	Handleiding werkbladen	7
6.1	Groep 1-2. In Rijswijk staat een kerk	
6.2	Groep 3-4. De kerk een bijzonder gebouw	
7.	Midden- en bovenbouw	17

Bijlage: lesbrieven van het project Martinuskerk in Rijswijk

# 1 Project

## Opdrachtgever en onderwerp

Dit educatieve project is ontwikkeld in opdracht van de Stichting Oude Gelderse Kerken (SOGK) in samenwerking met direct betrokkenen van de Martinuskerk en OBS de Wiekslag. Het doel is kinderen te laten kennismaken met cultureel erfgoed in het algemeen en met kerken in het bijzonder. De SOGK beoogt met dit project tevens meer aandacht te krijgen voor het werk van haar stichting.

Het bestuur van de Stichting Oude Gelderse Kerken heeft een grote verantwoordelijkheid voor een groeiend aantal kerken, synagoge en kerktorens die aan haar zijn overgedragen. De Martinuskerk in Rijswijk, sinds 1989 in bezit van de SOGK, staat centraal in dit project.

## Doelgroep

Het lesmateriaal is bestemd voor leerlingen van de basisschool in Rijswijk en omgeving. Er is uitgewerkt materiaal voor twee niveaus (groep 1-2 en groep 3-4), voor midden- en bovenbouw worden enkele mogelijkheden aangegeven.

## Overzicht van het materiaal

- Groep 1-2: handleiding en fotoblad
- Groep 3-4: handleiding en werkblad
- Midden- en bovenbouw: mogelijkheden in Kerk-Avezaath en Buren

Op <http://www.schoolbordportaal.nl/lespakket-oude-gelderse-kerken.html> vindt u werkbladen, handleiding en foto's digitaal.

Als u het project gaat uitvoeren ontvangt u werkbladen op papier voor de leerlingen.

## Adres van de kerk

Martinuskerk  
Kerkstraat 15  
4023 AP Rijswijk

## Contact

Zie pagina 2.

# 2 Doel

De kinderen maken kennis met de kerk in Rijswijk en komen zodoende in aanraking met belangrijk cultureel erfgoed in de buurt. Zij leren hierdoor zowel het belang van deze kerk als dat van cultureel erfgoed in brede zin enigszins kennen.

## 3 Aansluiting bij het lesprogramma, kerndoelen, vaardigheden en competenties

### Aansluiting bij het lesprogramma

De lessen staan los van methoden en zijn flexibel in te passen in het lesprogramma

- binnen projecten in het kader van cultuuronderwijs of omgevingseducatie
- bij diverse vakken, zoals zaakvakken (geschiedenis), beeldende vakken, religieuze vorming en maatschappijleer, maar ook bij andere vakken zoals techniek en Nederlands.

De leerkracht bekijkt op welk moment het materiaal goed past in het lesprogramma.

### Aansluiting bij kerndoelen, vaardigheden en competenties

- Het materiaal sluit zeer goed aan bij kerndoel 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.
- Diverse algemene vaardigheden worden getraind, onder andere samenwerken, het verwerven en verwerken van informatie, zorg voor en waardering van de leefomgeving.
- Het materiaal sluit aan bij de competenties uit de SLO leerlijn cultureel erfgoed.

## 4 Algemene opzet

Er zijn lessen voor op school en in de kerk. De leerkracht verzorgt de lessen aan de hand van deze handleiding. In de kerk is een gastheer of gastvrouw aanwezig.

Het onderwerp en de invalshoek van de lessen zijn per niveau verschillend. Voor groep 1-2 en groep 3-4, waarvoor voor deze kerk uitgewerkte lessen beschikbaar zijn, gaat het om een algemene kennismaking met de kerk. Voor midden-en bovenbouw kunnen diverse elementen worden uitgewerkt.

De inhoud van de werkbladen voor groep 1-2 en 3-4 sluiten op elkaar aan, maar staat per niveau op zichzelf. De werkbladen kunnen dus per niveau separaat gebruikt worden. Alle werkbladen zijn te vinden achter in deze handleiding.

## 5 Achtergrondinformatie

In de vroege middeleeuwen (713) is al sprake van een kerk in 'Riswicc'. Later werd die kerk groter en belangrijker. De kerk zoals die er nu uit ziet, met de prachtige gewelven, is van ± 1550.

Na die tijd zijn twee belangrijke zaken veranderd:

- De toegangsdeuren waren aan de zijkanten, die zijn ± 1860 aan de westzijde, de kant van de toren, gekomen.
- De ramen zijn veranderd, dat kun je aan de buitenkant, o.a. aan de oostzijde, goed zien. Daar zijn ramen deels dicht gemetseld.

De kerk is gebouwd als katholieke kerk. Na de Reformatie gaat de kerk over naar het nieuwe geloof en wordt aangepast voor gebruik voor de protestanten. Preekstoel en avondmaalstafel staan centraal in de ruimte.

De Protestantse Gemeente van Rijswijk gebruikt de kerk nog altijd voor diensten. Er zijn ook andere sociale en culturele evenementen en activiteiten zoals concerten, lezingen en exposities.

In 1989 is het kerkgebouw overgedragen aan de Stichting Oude Gelderse Kerken. Die zorgde voor de laatste grote restauratie (1989-1996) en de kerk ziet er tegenwoordig prachtig uit. De toren staat scheef, maar is gestabiliseerd.

Voor enkele interessante details zie 7 midden- en bovenbouw

### Bronnen

<http://www.oudegeldersekerken.nl/kerken/rijswijk>

<http://www.martinuskerk-rijswijk.nl/>

J. Vermeulen

*Kerken in het middelpunt. Religieuze monumenten in de gemeente Buren in woord en beeld.*  
Uitgeverij De Vorl (Kerk-Avezaath 2005) pp.88-104

A.J.G. Hogendoorn

*'Een oude dame in een nieuw jasje' Meer dan 200 jaar opknappen herstellen en verbouwen.*  
Publicatie ter herinnering aan de restauratie van de Nederlands Hervormde Kerk van Rijswijk (Gld), staat op de website [www.martinuskerk-rijswijk.nl](http://www.martinuskerk-rijswijk.nl) (een oude dame)

## 6 Handleiding werkbladen

### 6.1 Groep 1-2 'In Rijswijk staat een kerk'

Er is een inleiding in de klas waarbij het bezoek wordt voorbereid.

Het bezoek aan de kerk heeft een gezamenlijk begin en wordt samen afgesloten. Voor de opdrachten worden de kinderen in groepjes verdeeld.

Voor de verwerking in de klas worden enkele mogelijkheden aangegeven.

#### 1. Materiaal

- deze handleiding
- fotoblad (papier); per groepje één blad
- handleiding voor de begeleiders
- foto's

zie ook: <http://www.schoolbordportaal.nl/lespakket-oude-gelderse-kerken.html>

#### 2. Lesinhoud

De leerlingen maken kennis met de kerk.

Ze ervaren het gebouw.

Ze vergelijken de kerk met andere gebouwen.

Ze bekijken diverse elementen in de kerk en letten op kleuren, materialen, afmetingen en ouderdom.

#### 3. Leerdoelen

De leerling weet

- dat er in het dorp een oude kerk staat
- hoe een (oude) kerk er uitziet
- met welk doel een kerk gebouwd is.

#### 4. Afspraak maken en begeleiders

Voor het bezoek aan de kerk wordt een afspraak gemaakt met de dominee.

Tijdens het bezoek werken de kinderen in groepjes; de school zorgt voor een begeleider per groepje en informeert de begeleiders over hun taak.

Contactgegevens

Zie pagina 2.

#### 5. Voorbereiding in de klas

*Klassengesprek*

Wat kun je bouwen?

*Gewone en bijzondere gebouwen. Huis (groot, klein, vrijstaand, rij), school, boerderij, winkel, buurthuis, bioscoop, schouwburg, kerk, landhuis, kasteel.*

*Welke voorbeelden in de buurt? Bespreek de kenmerken en verschillen.*

Je ziet van een gebouw het deel boven de grond. Soms met verdiepingen.

Wat zit er onder de grond? Waar is dat voor nodig?

*Fundament geeft gebouw stevige ondergrond.*

Wat komt er kijken bij het maken van een gebouw? Wat heb je nodig? Wie doet dat?

*Plan, tekenen, architect.*

*Bouwen: gereedschap, materialen, bouwvakkers, machines.*

*a. We gaan een bijzonder en oud gebouw bekijken dat heel dicht bij de school staat: de kerk.*

Kennen jullie dat gebouw? Wat gebeurt daar?

De kerk is lang geleden gebouwd als ruimte voor het geloof. Gelovigen komen regelmatig in de kerk bij elkaar om te bidden, te zingen, naar de preek te luisteren. Ze gaan er ook naar toe bij bijzondere gebeurtenissen: dopen, trouwen en begraven.

Mensen gaan er ook naar toe voor dingen die niet direct met het geloof te maken hebben zoals concerten en tentoonstellingen.

Optie: Foto's buitenkant laten zien en bespreken. Het bekijken van foto's is niet noodzakelijk. Er zijn leerkrachten die het jammer vinden omdat de verrassing er dan af is.

*b. De kerk is een groot gebouw.*

Om te snappen hoe groot de kerk is gaan we eerst ons lokaal meten, dan kunnen we dat later met de kerk vergelijken. Mogelijkheden:

- Lokaal meten met een touw. Op het touw wordt gemarkeerd hoe lang/breed het lokaal is.

We gaan een (of enkele) kind(eren) meten. Het kind gaat op een papier liggen; de omtrek wordt aangegeven en uitgeknipt. Hoe vaak past dit kind in de lengte/breedte van het lokaal.

Noteren.

Notities, touw en/of papieren gaan later mee naar de kerk.

*c. In een kerk kun je fijn zingen.*

We gaan in de kerk een lied zingen, samen oefenen en goed luisteren hoe het klinkt.

Bijvoorbeeld op basis van 'In Holland staat een huis'. 'In Rijswijk staat een kerk. En die kerk die is heel mooi/hoog. En die kerk heeft een toren. En die toren is heel hoog. Op de toren staat een haan. En die haan die is van goud. enz.'



## 6. Les op locatie = handleiding begeleiders groep 1 - 2

### Praktische voorbereiding

De leerkracht

- bekijkt het werkblad en de handleiding
  - organiseert het vervoer
  - verdeelt de klas in groepjes en regelt per groepje een begeleider
  - instrueert de begeleiders over hun taak, geeft hen de handleiding
  - neemt mee: handleiding(en), touw en/of omtrek kind op papier en notities afmetingen klas, schrijfmateriaal, eventuele blinddoek.
  - overlegt met de kerk wanneer de werkbladen worden uitgedeeld.
- Groep 1-2 heeft het fotoblad na aankomst bij de kerk buiten al nodig! Dus voordat de groep binnen ontvangen wordt.

Vertel de leerlingen dat ze naar de kerk in het dorp gaan. Wijs hen op de gedragsregels: gedraag je rustig in de kerk, ga niet schreeuwen en rennen.

**De leerkracht is tijdens het bezoek verantwoordelijk voor de leerlingen.**

### Tijdsindeling

- Gezamenlijk begin 5-10 minuten
- In groepjes 5 opdrachten 5/6 min. per opdracht = 25-30 minuten
- Gezamenlijke afsluiting 5 minuten

### Buiten. Gezamenlijk begin

Na aankomst bij de kerk samen kijken en praten over de **buitenkant**.

De zes afbeeldingen van 'Fotoblad buiten' opzoeken.

- (1) de bovenkant van de toren (de torenspits) met kruis en haantje.  
Bekijk de toren, let op ramen en galmgaten.
- (2) raam in de zijwanden van de kerk (hier zijn er meer van)  
U kunt ook kijken naar het dak. Ziet dat er hetzelfde uit als de daken van veel huizen?  
(Dit dak heeft geen gewone dakpannen, maar zwarte leistenen: dakleien)
- (3) hoog raam in het 'koor' (dat is vanuit de toegangsdeur bekeken de andere kant van het gebouw.) Het raam is gedeeltelijk dicht gemetseld.
- (4) de grote kerkdeur (met de klink, links van de toren). Hierdoor gaan de mensen naar binnen als er een dienst is.  
Boven de deur is een versiering (detailfoto).
- (5) de deur waardoor jullie naar binnen gaan. In de rechterzijmuur.  
Dit is de deur voor mensen die werken in de kerk: zoals de predikant en de koster.

### Binnen

- *De Martinuskerk heeft een bijzondere akoestiek. De versterking van het geluid kan hinderlijk zijn als je met een klas kinderen bezig bent. We raden aan zo rustig mogelijk te zijn.*
- *Laat de kinderen niet op de preekstoel klimmen.*

Indien gewenst na binnenkomst even samen rondkijken. Wat zie je?

Dan gaan zitten op de stoelen, iemand van de kerk heet welkom, vertelt kort iets en geeft aan wat de regels zijn.

Samen het lied zingen dat voorbereid is.

Hoe klinkt het hier? Is dat anders dan in de klas?

## Opdrachten

De foto's op het blad zijn genummerd; de groepjes beginnen met een verschillende opdracht. Per opdracht samen opzoeken wat op de foto staat en de opdracht uitvoeren die erbij hoort. Zie uitleg voor begeleider hieronder.

NB: opdracht 1 'Ruimte, afmetingen' kan ook gezamenlijk uitgevoerd worden.

### 1. Ruimte, afmetingen

Hoe lang is de gang van het begin tot het einde van de banken?

Als alle kinderen van dit groepje elkaar een hand geven, is de rij dan lang genoeg voor deze gang?

Vergelijken, met touw erbij, met afmeting klas. Hoe vaak past het?

Vergelijken met lengte kind op papier. Hoe vaak nodig?

Indien tijd: Wat is het grootste raam in de kerk? (Hoeveel kinderen moeten op elkaar gaan staan om die hoogte te halen denk je?)

### 2. Materialen

Waar zie je dit? Laat de kinderen zoeken.

Het is een versiering onder het dakje van de preekstoel.

Laat de kinderen niet op de preekstoel klimmen.

Waar dient de preekstoel voor?

Tijdens de dienst staat de predikant op de preekstoel. Hij/zij geeft uitleg aan de gelovigen over de bijbel. Dat is het grote boek dat op de preekstoel ligt.

De mensen in de banken kunnen de predikant goed zien omdat de preekstoel hoger staat. Door het 'dakje' konden ze ook vroeger, toen er nog geen microfoons waren, alles goed horen.

Van welk materiaal is de preekstoel gemaakt? (hout) Hoe voelt het aan?

Zie je nog andere dingen die van hout gemaakt zijn?

Welke materialen zie je nog meer? Waar?

Samen opzoeken: steen, glas, metaal,.....

Voelt het anders aan? Wat is het verschil?

### 3. Kleuren

Zoek de drie afbeeldingen op en benoem de kleuren.

De schildering boven de preekstoel.

De beschilderde pilaar achter in de kerk, onder het orgel.

De versiering in het koor (= achter de preekstoel)

Waar zie je nog meer kleuren in de kerk? Welke kleuren?

### 4. Dieren en planten

Waar zie je deze hond (Op een grafsteen in het koor)

Zijn er in de kerk nog meer dieren te vinden?

Zoek op de grafstenen, daar zijn veel dieren te vinden.

## 5. Oud en nieuw

Zoek de brandblusser op. Waar dient die voor? Denk je dat die zo oud is als de kerk?

Nee, de brandblusser is niet zo oud.

Wat zie je nog meer voor nieuwere dingen? Geluidsinstallatie, lampen, apparaten, verwarming, enz.

De kerk, het gebouw is wel oud. Dat kun je heel goed zien in het torenportaal. Ga door de kleine deur onder het orgel. Blijf onder aan de trap staan om rond te kijken.

De trap is op zich niet moeilijk, maar de ruimte boven aan de trap bij het raam is eng. Daar kunnen kinderen in vallen. Vandaar **het advies om beneden te blijven**. Eventueel kun je de kinderen op de onderste treden van de trap laten zitten.

De toren is heel oud. Dat kun je wel zien, bijvoorbeeld aan de hoge bogen in de muur.

Wat hoor je nu? Kijk op de foto's.

Waarschijnlijk het geluid van het uurwerk (tik-tik), misschien ook de luidklok?

Deze oude klokken kun je niet gaan bekijken, je moet het doen met de foto's.

### **Reserveopdrachten 'Geluid'** (Voor als er tijd over is, met groepje of samen.)

Geluid

- Welke geluiden hoor je binnen en buiten als je in de kerk bent?
- Wie durft alleen een lied te zingen?
  - Samen afsluiten met spelletje. Juf, kind of begeleider zit geblinddoekt in een van de banken. Een kind zoekt een verstopplekje, gaat er zitten en roept zijn naam. De geblinddoekte wijst waar het geluid vandaan komt, doet blinddoek af en gaat kind zoeken.

### **Gezamenlijke afsluiting**

De groepjes zijn klaar met de opdrachten. De docent geeft even ruimte voor opmerkingen en vragen.

### **Kerkbeheerder bedanken en terug naar school.**

## 7. Verwerking in de klas

- Klassengesprek om af te ronden. Wat hebben we gezien en meegemaakt? Wat vond je ervan? Weet je nog hoeveel groter de kerk is vergeleken met ons lokaal. Wat vond je het meest bijzonder? Enz.
- Activiteiten
  - Kinderen ontwerpen een kerk en voeren het plan uit in Lego, Kapla, blokken, lege melkpakken, enz.
  - Zaken die indruk gemaakt hebben tekenen, verven, knutselen.
  - Afsluiten met een presentatie of tentoonstelling.

## 6.2 Groep 3-4 De kerk een bijzonder gebouw

Voor groep 3-4 is een werkblad ontwikkeld om te gebruiken bij het bezoek aan de kerk na een voorbereiding op school . Uiteraard hoeven jonge kinderen nog niet allerlei specifieke zaken over kerken te leren, het gaat vooral om kijken en ervaren van bij dit oude gebouw midden in het dorp. Het onderwerp past in het kader van het ontdekken van de culturele omgeving.

### 1. Materiaal

- deze handleiding
- een werkblad voor elk kind
- handleiding voor begeleiders
- foto's

zie ook: <http://www.schoolbordportaal.nl/lespakket-oude-gelderse-kerken.html>

### 2. Lesinhoud

Waarnemen en ervaren van de kerk, zowel binnen als buiten.

Buiten wordt onder andere gelet op vormen, kleuren en materialen. Uiteraard komt ook de toren met het haantje aan de orde.

Binnen bekijken de leerlingen diverse inrichtingselementen en versieringen.

*Dit project sluit qua inhoud aan bij verschillende vakken. Het kan gebruikt worden als onderdeel van een lesoverstijgend project, bijvoorbeeld over bouwen.*

### 3. Leerdoelen

De leerling

- weet dat een kerk een bijzonder gebouw is
- weet dat een kerk te maken heeft met geloof
- weet hoe een oude kerk er ongeveer uitziet
- herkent enkele kenmerkende zaken.

### 4. Afspraak maken en begeleiders

Voor het bezoek wordt een afspraak gemaakt met de kerkbeheerder.

Contactgegevens

Zie pagina 2.

Het bezoek wordt op school voorbereid en na het bezoek verwerkt.

Tijdens het bezoek werken de kinderen in groepjes. De groepjes worden op school ingedeeld en elk groepje heeft een begeleider die van tevoren instructies krijgt.

## 5. Voorbereiding in de klas

Er zijn verschillende mogelijkheden om de kinderen op een bezoek aan de kerk voor te bereiden.

- Een woordspin: waar denk je aan bij het woord kerk?
- Laat de kinderen een tekening maken van een kerk (zonder voorbeeld).
- Laat een of meer afbeeldingen van kerken zien.

*Naar aanleiding hiervan volgt een klassengesprek.*

Ben je wel eens in een kerk geweest? Wat weet je daarvan te vertellen?

Hoe ziet een kerk eruit? Van welke materialen is het gebouw gemaakt? Hoe zit het in elkaar?

Zijn er versieringen?

Hoe groot is een kerk? Vergeleken met je huis? Vergeleken met de school?

Wat gebeurt er in een kerk?

*Hierbij kunnen de volgende zaken ter sprake komen.*

- Kerken hebben te maken met het geloof. Mensen komen in een kerk bij elkaar om te bidden, voor de (ere)dienst en op belangrijke momenten in het leven (dopen, trouwen, begraven).
- Het zijn meestal grote gebouwen. Veel kerken hebben een toren.
- Gebruikte materialen zijn over het algemeen: steen, baksteen, hout, glas.
- Oude kerken worden door belangstellenden bezocht omdat het mooie en belangrijke gebouwen zijn. Soms zijn er tentoonstellingen en concerten.

## 6. Les op locatie = handleiding begeleiders groep 3 - 4

### Praktische voorbereiding

De leerkracht

- bekijkt het werkblad en de handleiding
- organiseert het vervoer
- verdeelt de klas in groepjes en regelt per groepje een begeleider
- geeft elke begeleider een handleiding
- overlegt met de kerk wanneer de werkbladen worden uitgedeeld
- neemt mee: handleiding(en), schrijfmateriaal en indien gewenst schrijfbordjes

Vertel de leerlingen dat ze naar de kerk in de buurt gaan. Wijs hen op de gedragsregels:

- gedraag je rustig in de kerk, ga niet schreeuwen en rennen.
- houd het werkblad niet tegen de muren bij het invullen.

**De leerkracht is tijdens het bezoek verantwoordelijk voor de groep(en).**

### Bezoek aan de kerk

Bij aankomst kunt u samen met de kinderen de buitenkant van de kerk even bekijken en benoemen wat opvalt. Dan naar binnen gaan en een plaatsje zoeken. De groep wordt ontvangen door iemand van de kerk.

*De Martinuskerk heeft een bijzondere akoestiek. De versterking van het geluid kan hinderlijk zijn als je met een klas kinderen bezig bent. We raden aan zo rustig mogelijk te zijn.*

Daarna gaan de groepjes aan de slag met het werkblad, enkele groepjes beginnen buiten (vraag 1t/m5) en enkele binnen (vragen 6 t/m10).

In groep 3-4 is een enorm verschil in leesvaardigheid. Sommige kinderen zullen enige hulp nodig hebben bij het lezen.

### Toelichting en antwoorden vragen werkblad

#### 1. toren

Op de toren zie je een (gouden) haantje en een kruis. Probeer dat te tekenen.

#### 2. kleuren en vormen

Het is de bedoeling dat kleuren en vormen worden aangewezen en benoemd, de antwoorden hoeven niet te worden opgeschreven.

Je ziet verschillende kleuren (let ook op het dak en de stenen in de muren) en vormen (Zijn er rechthoeken, driehoeken, vierkanten, ronde, enz. ?).

#### 3. kerk van ....?

U bespreekt samen met de kinderen de materialen waarvan de kerk gemaakt is.

- Papier, plastic, leer en lego zijn niet gebruikt.
- De muren zijn van steen (baksteen).
- Zand zit in het cement waarmee de bakstenen zijn gemetseld; lastige vraag.
- IJzer is onder andere te zien in de kruisen en andere elementen op het dak en de toren.
- Glas is gebruikt in de ramen.
- Hout is gebruikt voor de deuren en (van buiten niet zichtbaar) voor de balken onder het dak.

#### 4. groot en klein

Het kleinste raam zit in de toren.

Er zijn meerdere grote ramen in het koor (helemaal aan de andere kant van het gebouw).

#### 5. oud

Deze steen zit in de zijwand rechts van de toren. Kijk er goed naar en bedenk wat het kan zijn. Onthoud wat je bedenkt!

(Later binnen in de kerk bij vraag 7 komt dit terug en dan komt het antwoord.)

#### 6. geloof

Ga naar binnen. Eerst kom je door een kamer (consistorie) en daarna in de kerk. Laat de kinderen de ruimte ervaren. Laat hen dan gaan zitten in de banken.

Vanaf de bank kunnen ze de (avondmaals)tafel en de preekstoel goed zien. De gelovigen zitten ook in de banken als ze de dienst volgen. Ze luisteren naar de predikant, bidden en zingen. Praat daar samen over.

Natuurlijk mogen de kinderen de preekstoel en de tafel ook van dichtbij bekijken, maar ze mogen niet op de preekstoel klimmen.

#### 7. oud

(Deze vraag volgt op vraag 5; als je binnen bent begonnen met de vragen maak je deze vraag op het laatst.)

Deze vraag correspondeert met vraag 5. Op deze plek heeft voeger een deur gezeten. Nu is er een raam.

De stenen van de afbeelding bij vraag 5 zijn resten van de deurpost. Hier, binnen in de kerk, stond mogelijk een beeldje van een heilige.

#### 8. rondje door de kerk

Samen worden de zaken van de foto's opgezocht. U loopt met de kinderen dan een ronde door de kerk.

Hieronder staat enige informatie. U beoordeelt wat interessant is om te vertellen voor uw groepje. Geef hen vooral ruimte om zelf te kijken en opmerkingen te maken.

De gevonden zaken worden afgevinkt. Nr 1 is in het koor (achter de preekstoel).

1. Netgewelf in het koor. Dit is een heel bijzonder 'plafond'.
2. Nis in de wand van het koor.
3. Tegels op de vloer.
4. Detail grafsteen.
5. Deksel op doopvont (in het koor). In de doopvont zit water om iemand te dopen. Door de doop wordt iemand opgenomen als lid van de kerk.
6. Collectezakken, hiermee wordt geld opgehaald tijdens de diensten.
7. Versiering op preekstoel.
8. Orgel achter in de kerk. Belangrijk bij de diensten. De organist speelt passende muziek en begeleidt het zingen van de gelovigen.
9. Versiering op deuren achterin de kerk.
10. Versiering onder het orgel.

#### 9. sterk

pilaar

aantal = 6

### 10. echt of nep?

Kaarsen in de kerk kunnen echte kaarsen zijn, soms maar soms zijn het lampen in de vorm van een kaars. Op deze foto's zie je dat.

Foto links=nep

Foto rechts=echt

Bekijk de 'kaarsen' in deze kerk. Je vindt ze aan de wand en aan het plafond.

De kaarsendover hoort bij de echte kaarsen, daarmee doof je de vlam. In deze kerk ligt een kaarsendover op de avondmaalstafel.



In de kerk zie je een versierde Paaskaars. De kaars op het blad wordt ingetekend en gekleurd.

De paaskaars in de kerk kan inspiratie zijn, maar de kinderen zijn vrij een motief te bedenken. Dit kan ook op school worden gedaan of afgemaakt.

Foto Monica Schwarz

### Extra

Indien u tijd over hebt kunt u met de kinderen nog even rondkijken in het torenportaal. Hier merk je goed dat de kerk oud is.

*Ga niet naar boven: boven aan de trap is een ruimte waar kinderen in kunnen vallen.*

### Gezamenlijk afsluiten.

Gesprekje. Wat vonden jullie bijzonder?

### Kerkbeheerder bedanken en terug naar school.

### 7. Verwerking en afsluiting

U sluit de lessen af met een klassengesprek naar aanleiding van de titel: Waarom is de kerk een bijzonder gebouw?

Verder wordt de tekening van de versierde kaars (af)gemaakt en kunt u activiteiten bedenken naar aanleiding van andere zaken die de kinderen ervaren hebben. Tekeningen en gedichten maken, een kerk bouwen met verschillende materialen, een tentoonstelling van werkstukjes inrichten enz.



## 7 Midden- en bovenbouw

Voor groep 5 t/m 8 zijn er verschillende mogelijkheden, zowel in Rijswijk als in Buren.

In **Rijswijk** kan de kerk bezocht worden in het kader van diverse vakken. Dat gebeurt al bij de lessen godsdienstige vorming.

Met het werkblad 'Kijk, een kerk!' gaan leerlingen van groep 6 t/m 8 actief in de kerk aan de slag. Deze werkbladen zijn verkrijgbaar bij de beheerder van de kerk.

Met deze werkbladen kan op verschillende niveaus gewerkt worden, door stukjes weg te laten en eisen te stellen aan het niveau van de antwoorden.

Vorbereidings- en verwerkingslessen zijn niet noodzakelijk. Uiteraard wordt voor het bezoek aan de kerk een afspraak gemaakt.

Contactgegevens

Zie pagina 2.

U bent met uw leerlingen ook welkom in **Buren**, daar zijn lesprogramma's beschikbaar:

- voor groep 6 in het kader van Reizen in de Tijd zie [www.reizenindetijd.nl](http://www.reizenindetijd.nl)

- voor groep 7-8 'Graven van Buren'. Een programma met werkbladen voor in de klas en op school.

Voor afspraken hierover kunt u contact opnemen met

Tineke Everaarts

Douwe de Boer

T 0344-572570

T 0344-572864

E [tieneveraarts@upcmail.nl](mailto:tieneveraarts@upcmail.nl)

E [d\\_deboer@kpnplanet.nl](mailto:d_deboer@kpnplanet.nl)

### Enkele interessante details over de Martinuskerk

Zie ook: 5. Achtergrondinformatie

Bekijk de kerk aan de buitenkant. Het gebouw. De toren met op de torenspits het haantje. Een oud christelijk symbool dat de mensen oproept wakker te worden. De haan staat op een kruis dat bovenop een bol (de wereld) staat.

Aan de buitenkant van de opvallend witte kerk kun je goed zien, dat er in de loop van de tijd dingen zijn veranderd. Je ziet o.a. deuren en ramen die geheel of gedeeltelijk zijn dichtgemetseld. Loop om de kerk, kun je daar iets van zien?

Als je naar binnen gaat valt op dat de kerk erg licht is. Bekijk de ramen, deuren, vloer, meubels enz. Vergeet niet naar het plafond met het prachtige *netgewelf* te bekijken.

In het koor staat een *doopvont*. Onopvallend, niet zo groot, erg mooi van vorm en versieringen.

De *preekstoel* is van ± 1860. Bekijk de details van het houtsnijwerk.

Hier houdt de dominee de preek tijdens de dienst.

Het 'dakje' (klankbord) zorgde er vroeger voor dat iedereen de preek goed kon horen. Maar sinds we microfoons hebben worden die gebruikt, dat werkt nog beter.

Het gordijntje houdt het licht tegen.

Boven de preekstoel hangt het wetsbord. Het is in 1658 geschilderd, dus dat paneel is zo'n 200 jaar ouder dan de preekstoel. Boven de teksten zie je Mozes met een rode mantel en staf in zijn handen en Aäron met een soort mijter, een offermes en wierookschaal. Kun je (stukjes van) de teksten lezen? Bekijk ook de achterkant van het bord. Zie je de duif?

Er is een *predikantenbord* waarop de namen staan van alle predikanten sinds de Reformatie. Kunnen de kinderen namen lezen? Jaartallen? Hoe lang is dat geleden? Is er een naam bij van iemand die je kent?

Bekijk de *grafstenen* met de namen van belangrijke personen uit de geschiedenis van Rijs-wijk. Lees de namen en bekijk de familiewapens. Komen de namen je bekend voor?



